

NÁWQIRAN JASLAR TÁRBIYASINDA TOY MEREKELERDÍN, BAYRAM KESHELERDÍN PEDAGOGIKALIQ ÁHMIYETI.

Xaliva Moldir

NMPI magistratura bólimi “Pedagogika teoriyası hám tariyxı” qánigeligi 2- basqısh magistranti

Saparbaev Tajibay

NMPI Pedagogika kafedrası Doçenti. p.i.k.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.11077584>

Annotaciya. Maqalada nawqıran jaslar tárbiyasında toy-merekelerdiń, bayram kesheleriniń pedagogikalıq áhmiyeti óz sáwleleniwın tapqan.

Gilt sózler: Náwqıran jaslar, milliy tárbiya, toy-merekeler, urip-ádetler, milliy dásturler, adamgershilik páziyetler, Nawrız bayramı, Qurban hayt.

PEDAGOGICAL IMPORTANCE OF WEDDING CEREMONIES AND FESTIVE PARTIES IN THE EDUCATION OF UNDERPRIVILEGED YOUTH.

Abstract. In the article, the pedagogical importance of wedding ceremonies and festive parties in the education of young people is expressed.

Key words: Modern youth, national education, wedding ceremonies, traditions, national programs, humanitarian virtues, Nowruz holiday, Kurban Hayt holiday.

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ СВАДЕБНЫХ ОБРЯДОВ И ТОРЖЕСТВ В ВОСПИТАНИИ МАЛООБЕСПЕЧЕННОЙ МОЛОДЕЖИ.

Аннотация. В статье выражается педагогическое значение свадебных обрядов и праздничных застолий в воспитании молодежи.

Ключевые слова: Современная молодежь, национальное образование, свадебные обряды, традиции, национальные программы, гуманитарные ценности, праздник Навруз, Праздник Курбан Хайт.

Milliy tárbiya bul xalqımızdın turmıs tájiriybeleri, ádep-ikramlılıq paziyetleriniń, milliy túsiniklerdiń eń bahalı birikpesi bolıp esaplanadı desek durıs boladı. Onıń ishine xalıqtıń milliy úrp-ádet dásturlerin sáwlelendiretuǵın toy-merekeler, bayram kesheler de kiredi. Al usı miyraslardan ónimli paydalanıw, ásirese jaslardıń tárbiya máselelerine baǵdarlaw, unamlı kóz-qarastaǵı táreplerine, tájiriybelerin bassılıqqa alıw máselesi jámiyetimizdiń hár bir sanalı aǵzasınıń, pedagoglardıń, oqıtıwshılardıń ata-analardıń, máhálle belsendileriniń bashı wazıypalarınan sanaladı.

Jaslardıń milliy tárbiya beriwde toy-merekelerdiń, bayram kesheleriniń pedagogikalıq áhmiyeti oǵada ullı. Bayram kesheleriniń jaslar tárbiyasına tásiiri óz aldına. Ásirese «Nawrız» bayramında jaslar bir-biri menen tatıwlıǵın jáne de bekkemlew menen birge Nawrız bayramınıń ishindegi milliy oynılar gúres, altın qabaq attırıw, at shabıs, ilaq oynı, qoshqar dúgistiriw, palwanlar gúresi, qasharman h.t.b. sıyaqlı xalıq oynıları menen tanısadı. Nawrız bayramı múnásibeti menen pisiriletuǵın báhár taǵamları kók somsa, kók bórek, srmelek, Nawrız góje sıyaqlı basqa da kóplegen vitaminge bay taǵamlardı tatıw menen birge olardıń túrleri menen, paydalı tárepleri menen tanısadı. Nawrız góje, sumelek taǵamları kópshiliktiń qatnasıwında pisiriledi. Bul arqalı awızbirshilikti, tatıwlıqıtı úyrenedi.

Milliy bayramlardan biri «**Qurban hayt**» bayramı bolıp esaplanadı. Bul musulmansha bayram kúni bolıp, jaǵdayı jetken adamlar qoy soyıp, jan soyıp zıyapat beredi. Adamlar arasında Qurban hayt kúni 7 úyden taǵam jew sawap dep esaplanıp, bul kúni hámme taza kiyimlerin kiyip, ózlerin de azada tutıp jaqın juwıqlarına barıp hal awhal sorasadı, awırıw, qáste jatqan adamlardıń kewilin aladı, jetim-jesirlerge sadaqa beredi. Bul milliy bayram arqalı jaslar bir-birewge qol sozıw, járdem beriw, járdemge mútáj adamlarǵa qolınan kelgeninshe jaqsılıq kórsetiw – bul naǵız musulman adamnıń isi ekenligin túsinedi, kishipeyilikke, adamgershilikke, qayır-saqawat kórsetiwge tárbiyalanadı. Qurban hayt, oraza hayt – bular milliy bayram túrleri bolıp, onıń jaslarǵa tálim-tárbiyalıq tárepi ayırıqsha.

Zúraát bayramı da belgili bayramlardıń biri bolıp, ol gúz aylarında ótkeriledi. Usı zúraát bayramınıń ishinde «Qawın seyili», «júzim seyili» sıyaqlı óz kórinisleri boladı. Oǵan dıyxanlar óz atızlarınan miyneti menen jetistirgen daqıllar ákelip, kórgizbe sıpatında qoyadı. Zúraát bayramı da oyın zawıq, jaslar seyili menen, tamashalar menen ushlasıp ketedi.

Bul bayramnıń házirgi ósip kiyatırǵan jaslar tárbiyası ushın áhmiyetli tárepi adamlardıń, dıyxannıń mashaqatlı miynetlerin bahalap biliw, onda jaslar «miynet túbi ráháát» ekenligin, jer menen qansha tillesip, qansha mehir berip islesseń, ol da sennen bar saqiyliǵın ayamaytuǵınliǵın, miynet arqalı baxıtqa erisetuǵınliǵınıń gúwasi boladı.

Usı sıyaqlı bayramlar tek úlkemizde ǵana bolıp qoymastan házirgi waqıtta zúraát bayramın «**Altın gúz**» bayrami degen at penen mekteplerde de ótkeriw orin alǵan. Buni oǵada orinli dep esaplaymız. Sebebi oqıwshi jaslar birinshiden paliz, miywe atamaları menen tanissa, ekinshiden dıyxanlardıń mashaqatlı miynetlerin de túsiniw jetedi, ózleri de miynet etiwge tárbiyalanadı.

Bizińshe usı sıyaqlı bayramlar shólkemleskenlik túrde alıp barılıw islerinde ata-analar, pedagog oqıtıwshılar, balalardı da bayram kórinislerine aralasıwına óz tásin tiygiziwi kerek dep esaplaymız.

Biz turmısımızda, kúndelikli ómirimizdi toy-merekeleriz kóz aldımızǵa keltire almaymız.

Toy-merekeler, bayramlar biziń jasaw tárzimizdiń, ómirimizdiń ajıralmas bir bólegi. Biraq usı úrp-ádetlerimizdiń arasına aralasıp kirip atırǵan ayırım unamsız, iybesiz qılıqlar bar. Mısalı, úyleniw toylarınıń ótkeriliwinde jetiskenlikli tárepler menen birge kemshilikli táreplerin de atap ótiwimizge boladı. Sońǵı 10 jıllıqta turmıs quratuǵın jaslar bir-biriniń tek minez-qulqı, turmısları menen tanıs bolıp qoymastan, al den-sawlıǵı menen de tanıs bolıwı, medicinalıq kórikten ótkennen keyin ǵana nekelesiwi — bul oǵada zárúrli shárt. Sebebi deni saw ata-anadan, salamat ul-qızlar tuwıladı. Úyleniw toylarında kópshilik ortasında stol átirapında kelin-kúyewlerdiń qadaq qaǵıstırıwı, toyda ishimlik ishıp kúyewdiń yaki kúyewdiń jora-joldaslarınıń jánjel shıǵarıw ádetlerin de ushıratıwǵa boladı. Házirgi ósip baratırǵan jaslar toy-mereke dástúrlerdiń unamlı táreplerine de zıyansız táreplerine de óz jeke kóz qarasin, bahasin bildire alıwı kerek. Mısalı qızdıń úyine quda tárep kelgende tós qoyıw dástúri islenip, al onı kúyew kózge ilmese, onda ol óz kelinshegin kózge ilmew, onıń jurtın sıylamaw degen túsiniw kelip shıǵadı.

Kelinshektiń qolın qaraw, bet ashar, quda bolıw, quda kútiw, baqı ayttırıw hám taǵı basqa da dástúrlerdı biliw hám túsiniw onı jaqsılawǵa, iqshamlawǵa úles qosıw hár bir adamnıń wazıypası.

Toydaǵı ısırapgershilikke qarsı «quwǵınshıǵa», «qızdı zorlap alıp ketiwge», «gulyanka yamasa jaslar seyili» sıyaqlı ádetler kúnnen künge jańa qádeler qáwmetler menen tolıǵıp barmaqta.

Bul óz gezeginde artıqsha ısırapgershilikti payda etedi. Ásirese úyleniw toyındaǵı bir-birewge mártebe talastırıw maqsetinde 10-15 mashinaniń izbe-izliginde qalanı aylanıw, onda jaslardıń spirtli ishiklikler ishıp bir-biri menen jánjellesiw jaǵdayları, mashinalardıń biri ekinshisinen qalmaq quwıp jetiwi, jaslardıń baxtı ushın dep ishiklik ıdısların sındırıwı, jaslar seyili waqtında da qız jeńgesi hám murındıq apası tárepinen sumka-sumka ishiklik, awqatlıq zatları alıp júrip, hár bir esteliktiń qasında toqtap tilek aytıwlar, ol jerdi de búldirip ketiw waqıyaları ushırasadı. Jasırarlıǵı joq, «jaslar seyilinde» kóplegen mashinalardıń qala ishinde bir-birin quwıp ótiwi, hádden tıs tezlikti asırıp aydaw jaǵdayları ushırasıp, bunıń aqibetinde toydıń azǵa aylanıp atırǵanlıǵınıń, avariya sıyaqlı jolda baxıtsiz hádiyselerge ushırap atırǵanlıǵın da bilemiz. Jaslar tárbiyasında toylardıń usı sıyaqlı tárepleri nadurıs dep esaplaymız.

Al toy kórinislerin estelik bolıp qalıwı ushın hár bir qala orayındaǵı esteliklerde súwretke túsiw waqtındaǵı tártipsizlikler, ol jerde de spirtli ishiklikler ishıp, onıń ıdısın sındırıw jaǵdayları bolsa – bul shın mánisinde tábiyattı pataslaw, ekologiyalıq mádeniyacızlıqtıń belgisi bolıp esaplanadı.

Al úyleniw toyında eger turmısqa shıǵıp atırǵan qızdıń úyi toyxanaǵa jaqın bolsa, ol jerge de dástúrhan jayıw, qızdıń ata-anası, jaqınları jıynalıp dástúrhan bezep, awqat pisirip, olardı kútip alıw da dábdebe, dańqparazlıq penen birge artıqsha ısırapgershiliktiń túri bolıp tabıladı. Al sol toy bolıp atırǵan jerdegi toyda balalar, hátte qońsı qobalardıǵı esitiyarlı, úlken jigitterdiń de kelin mingen mashinaniń aldın tosıwı, qız jeńgesinen qáde sorawı, pul yakı araq sorawı bul naǵız tártipsizlik, mádeniyacızlıqtan derek beredi.

Bunday jaslarǵa ata-anaları óz waqtında tártip berip, shara kóriwi maqsetke muwapıq boladı. Geypara toylarda bir adamlar, sonıń ishinde jaslar da geyparalardıń ústinen nama alıp, onıń namısına tiyiw, ádepsizlik bolıp esaplanadı. Toyda jaslardıń jası úlkenlerdiń arasında bolıwı, olar menen otırspalas bolıp, jaqsı sóz esitiwi olarǵa sıpaylılıqtı úyretiwine múmkinshilik beredi. Sebebi erte zamanlarda da ata-babalarımız mereke-meyliste jas balalardı danıshpanlıq gáplerdi úyrensin degen maqsette ot jaqqısh retinde jumsaytuǵın bolǵan jaslar toyda bólinbey jası úlkenler menen bir stolda otırıp, sóz aytıp, sóz esitip birge toylawı olardı kórgenli qılıp tárbiyalawdıń negizlerin kórsetedi.

Qaraqalpaq xalqında «**jıynaǵan, tergeniń toyǵa buyırsın**» degen pátiya-naqılı toydıń qásiyetli hám sharapatlı qubılıs ekenligin, oǵan tayarlanıw, jaqsı niyetin, mehriybanlılıqtı, miynetti talap etetuǵın, solay etip, adamdı jumsartıp, álpayımlılıqqa tárbiyalawtuǵın kórsetedi. «Qız uzatıw toyında» ayırım ata-analar qızın bir de minsiz etip uzatqandı, geyparaları sol toy arqalı óz baylıǵın, dáwlet, mártebesin basqalarǵa kóz-kóz etkisi keletuǵınlıǵınıń gúwası bolamız.

Toy-merekelerde bunnan basqa da kóplegen jetiskenlik hám kemshilikli táreplerin atap ótiwge boladı.

«**Qız uzatıw toyı**»ndaǵı garnitur – onıń eń sońǵı modada bolıwı, úy, úyge kerekli basqa da mebel’ler, qızı ushın qımbat bahalı taǵınshaqlar alıp beriw ushın ata-analardıń jaǵdayı kelmese de jaǵdayı kelgen shańaraqlar menen jarıs tárizinde ótkeriwi, qız ushın tórt máwsim kiyimleriniń hár birinen bir neshesin alıp keliwi, sandıq, kórpe-tósek, qazan-tabaq, ulıwma bir úy ushın kerekli qanday nárese bolsa olardıń barlıǵı menen támiyinlew — bul bir aylıq penen kún kórip atırǵan ata-analar ushın awır túsedı. Bunday ata-analar da toyda óz qızınıń júzi tómen bolmasın, ózlerinen renjimesin, qapa bolmasın degen maqset penen qızdıń barlıq sepleri ushın qarızǵa, hátte ústeme

(procent) pul alıp ta olardıń tilegin orınlawǵa umtıladı. Al nátiyjede qız uzatıp atırǵan shańaraqtıń da, balası úylenip atırǵan shańaraqtıń da byudjetinde salmaqılı dárejede kerı tásirin tiygiziw jaǵdayları ushırasadı.

Qaraqalpaqstanda da ásirese arqa rayonlardan Qanlıkól, Qońirat, Xojeli sıyaqlı rayonlarında úyleniw toylarında jaslardıń milliy tárbiyası ushın orınsız bolǵan tómendegishe jańa «zamanagóy» qáde-qáwmet túrleri ushıratamız. Olardan úylenip atırǵan jigittiń úyine qızdıń úyi tárepinen shımdıq tigip ákeliniwi, shımdıqtıń hasıl materiallardan, quraqlap tigiliwi, hátteki shımdıqtı qaǵıw ushın shege hám shókkishti de qızdıń jeńgeleri ózleri menen birge ákeliw jaǵdayları basqalar ushın turpayı bolıp túyiliwi múmkin. Sonday-aq usı úyleniw toylarında «**Quwırshaq satıw**» degen atamadaǵı dástúrdiń en jayıp ketkenligi oǵada nadurıs. Bul toyda «jaslar seyili» ushın arnalǵan kólikke quwırshaqtıń taǵılıwı, al ol quwırshaqtıń qımbat bahada, kólemi jaǵınan úlken, qımbat material menen qundaqlanıp oralıwı, onı qız jeńgesiniń satıp alıp keliwi, eń baslısı, «jaslar seyili»nen soń usı quwırshaqtı jigittiń jeńgelerine yaki sol toy bolıp atırǵan úydiń iyese kóp muǵdardaǵı pulǵa, ol 40-50 mıńǵa shekemgi pulda bahalanıp, eger sol aytqan pul berilmese, kelinshekti úyge kirgizbey dalada jánjellesip turıw hádiyseleri de ushırasadı.

Bul sıyaqlı hádiyseler jaslar tárbiyasına unamsız tárepleri menen tásirin tiygizedi. Al ekinshi tárepten bunıń izi ne bolar eken dep kútip turǵan jaslar – usı sıyaqlı sawdalasıwlardıń izi jánjelge aylanıp ketiw de kóriwi, onnan durıs juwmaq shıǵarıwı kerek. Bul ushın sol toy, mereke berip atırǵan úy iyeleri, sol toy berilip atırǵan aymaqtıń kóshe biyleri, máhálle belsendileri toy bolıwdan bir neshe kún burın yaki «másláhát toylar» payıtında toydıń qalay ótkerilip, qalay juwmaqlanıwı, miymanlar arasında óz-ara, hám de toy iyeleri menen de jánjel kóterilmewi ushın juwapker bolıwı, sol toydaǵı kúyew bolıp atırǵan balanıń jora joldaslarınıń awızbirshilikli túrde toydı ótkeriwine úles qosıwı kerek.

Ayırım máhálle belsendileri, máhálle aqsaqalları, kóshe biyeleriniń toy ótkeriw tájiriwbeleri jaslar tárbiyası ushın úlgi bolıp ta esaplanadı. Ayırım jerlerde hár qıylı toylar, mereler ótkeriliwden aldın sol kóshe yaki aymaqtıń jas jigitterin kóshe biyleri, sol eldiń jası úlkenleri jıynap alıp aldın-ala másláhátlesip, olarǵa tiyisli wazıypalar bólistiriledi. Mısalı, ayırımları suw tasıw, yamasa miymanlardı óz qonaq jerlerine aparıp jaylastırıw, birewleri tabaq tartıw, jáne geyparaları toyda jánjeldiń bolmawın sırttan baqlap, qadaǵalap turıwına erisiw – bul oǵada jetiskenlik, úlgi alarlıq tájiriwbelerden sanaladı. Ayırım toylarda jası úlken apalar jıynalıp, másláhátlesip, toyǵa tayarlıq waqtındaǵı «nan jabar» dástúrinde hár kim jaǵdayi kelgeninshe pul berip, sol ortaliqqa túsken, miymanlar tárepinen jıynalǵan pul toyxana ushın beriledi. Bul dástúrdiń de jaslarımız ushın paydali tárepi barlıq qońsı-qoba awızbirshilik penen xızmet etedi. Kelgen miymanlardıń aldına nan, bawırsaq kóterip shıǵıp olardan milliy dástúrimiz esaplanǵan «nannan awız tiydiriw» dástúrin isleydi, al óz gezeginde miymanlar da nan japqan hayallardıń miyneti hám ózine kórsetilip atırǵan húrmet-izzet ushın onıń tabaǵına kewlinen shıqqan puldı beredi.

Toy merelerdiń, bayram kesheleriniń kewilli, mazmunlı, qızıqlı hár tárepleme tárbiyalıq mazmunǵa say bolıp ótiwi ushın jası úlkenler tárepinen jaslarǵa jol-joba kórsetilip, násiyat beriliwi, durıs jolǵa baǵdarlawı kerek dep esaplaymız. Sebebi jaslar tárbiyası – bul elimizdiń, jámiyetimizdiń alǵa ilgerilewinde, rawajlanıwında úlken áhmiyetke iye.

Gúz ayında noyabrde eginlerdiń búrshesi pisip, zúraát mapazında «**Altın gúz**» bayramı ótkeriledi. Bul barlıq dógerekler ushın tiyisli bolıp hár bir dógerek aǵzaları óz múmkinshiliklerine qaray otırıp ósimlikler haqqında jumbaqlar, naqıl-maqallar, ertekler aytısıp jarıladı. Mısalı:

Jer astında qatar qazıq. (geshir)

Jazda bazar,
Qısta mazar. (júzim)

Qabat-qabat tonı bar,
Kishkene ǵana boyı bar. (piyaz)

Usı sıyaqlı jumbaqlar hár bir dógerekten bir yaki eki aǵzadan shıǵıp aytıp jarıladı. Sebebi jumbaylar klasstan tıs alıp barılatuǵın tár'iyalıq jumıslardıń eń áhmiyetli túrлерinen biri bolıp esaplanadı.

Ata-babalarımız erte waqıtlardan-aq balalardıń tárbiyasında jumbaqlardan keń paydalanǵan, ásirese dógerekke qatnasatuǵın oqıwshılardan baslawısh klassta oqıwshılar usı jumbaq aytısıw shártine úlken qızıǵıwshılıq penen qatnasadı. Klasstan tıs «**Altın gúz**» bayram kórinisiniń 2-shárti naqıl-maqallar bolıp onda da tábiyatqa baylanıslı naqıl-maqallar aytıp jarıladı.

Mısalı:

Jer ǵáziyne – suw ǵáwhar,
Suw-zer, suwshı – zerger.

Jerdi súzseń gúz súr,
Gúz súrmeseń júz súr.

Arpa, biyday as eken,
Altın, gúmis tas eken.

Náwqıran jaslar tárbiyasında naqıl-maqallar da klasstan tıs tárbiyalıq islerdi ótkeriliwinde dún'ya tanıwshılıq túsiniǵin keńeytiwde hám ádep-ikramlılıq sanaların durıs ayırıp qollanıwın rawajlandırıwda kúshli tásirge iye. Olar oqıwshılardı jaqsını jamannan ayırıp biliwge úyretedi, jaman háreketten saqlanıwǵa shaqıradı. Jaqsı adam ómiri ushın áhmiyetin kórsetedi.

Al, «**Altın gúz**» atamasındaǵı klasstan tıs is-ilajda oqıwshılar naqıl-maqallardıń tematikası boyınsha túrлерinen tábiyatqa, tábiyat qubılıslarına, ósimliklerge baylanıslı túrleri aytılıp, bul arqalı oqıwshılar ósimliklerdiń adam ómiri ushın, jámiyet ushın paydalı táreplerin úyretedi hám keleshekte de olardan paydalanıwda eń jaqsı táreplerin itibarǵa aladı. Bul klasstan tıs mazmundaǵı bayramnıń III túri erteklerden yamasa ańız ápsanalardan tábiyatqa baylanıslı temadaǵılarınan kórkemlep, aytıp hám túsindirip beriw kerek boladı.

1 topardan bir oqıwshı shıǵıp «juwsan» ósimlik haqqında ańız aytıp berdi. Onıń mazmunı tómendegishe:

1. Bunnan sonsha jıllar kóp burın hákim degen ápiwayı, qayırqom adam jasaǵan. Ol qolınan kelgen járdemin adamlardan ayamay, awıl ishınle abıroyı artqan. Bir kúni óń jaqtaǵı qońsı qattı awırıp, shaqırmaǵan birde táwip mollası qalmaqdı. Olar hesh qanday em taba almay, qońsısı

júdep tómenley baslaydı. Kún-túni basında otırǵan hákim ataqlı táwiplerge, mollarǵa qapa bolıp, shamallow ushın atına minip tawǵa ketedi.

Onıń sharshaǵan keypin, kewlin tawdan esken xosh iyis biraz jeńillendiredi. Ol kewillenip átirapqa súysine qarap kózi juwsanǵa túsedı. Taw samalı menen juwsannıń súr japıraqları «meni qaynatıp, sol awırıw qońsı dostıńa berYo» dep sıbırlap turǵanday seziledi. Usınday gózzallıq penen xosh iyiske iye náirse shıpa etpes pe ekenW – deydi de tawdan juwsan hám taw kósin shayların terip úyine qaytadı. Hákim óz oylaǵanın tap-tuynaqtay etip ámelge asıradı. Taw ósimliklerinen dári isleydi de qońsısına úsh mezgil ishkizedi.

Aradan bir juma óter ótpesten awırıw beri qarap, ornınan birotala turıp ketedi. Bul xabardı esitken kóp keseller hákimge keletuǵın boldı. Hákim kelgenlerge óz járdemin berip jiberip túrli kesellerdi táwir qıladı. Ol endi basqa talaptı qoyıp taw shópleri menen dala ósimliklerin jıynap dári qaynatıw menen shuǵıllanadı.

Bul ańızdı barlıq qatnasıwshılar aldında kórkemlep aytıp bergennen keyin 2-dógerektiń sárdari ortaǵa shıǵıp emlik shóp ádiraspan haqqında ańız aytıp berdi.

«Erte zamanlarda bir patshanıń dáwirinde bir awıldıń adamları tolıǵı menen qattı awırıptı.

Awıldıń úlkeninen kishisi etleri ısıp, qaltırıp sırtqa shıqpay, úylerinde jdińkesiz jata beripti.

Patsha bul awırıwdı juqpalı awırıw dep esaplap, awıl adamları menen qosıp jaǵıp órtep jiberiwdi buyırıptı.

Al onıń bul húkiminen xabar tapqan Hákim Ulıqpan men sol adamlardı emlep kóreyin meniń qaptalıma 30 atlı jigit berinYo – dep soranıptı. Patsha kelisim beripti.

Hákim Ulıqpan qaptalına 40 jigitti ertip tawǵa barıptı hám olar bári jámlenip ádiraspan terip, qaltalarǵa salıp, onı atqa kótertıp qayıptı. Awıl xalqı awırıp atırǵan jerge kelip awıldıń tórt mushına ádiraspandı úyip tórtewine de ot beripti. Awıl ishi ala burqan tútin bolıp ketipti. Biraq kesellengen awıl xalqı tez-arada táwir bolıp, tik ayaqтан júrip ketipti. Bul awırıw tumaw eken.

Demek ádiraspan shóbi tábiyatta emlik qásiyetke iye shóp eken».

Usı taqılette hár bir dógerek sárdari óz dógereginiń abıroyı ushın at salııp óz bilgen ósimlikler temasında ertek, ańız, ápsanalardı bayanladı.

IV basqısh bolsa altın gúzdiń jemisleri, miyewleri menen stol ústin bezep, onı támiyinlep beriw. Bul bayram juwmaǵında dógerek aǵzaları óz bilimlerine, xalq pedagogikası úlgilerin qay dárejede biliwine qarap tóreshiler tárepinen bahalanadı.

Kópshilik klass basshıları, pedagoglar klasstan tıs islerdi alıp barıwda hár qanday ushırasıw, jarıs keshelerdi shólkemlestiriwde xalq namalarınan, xalq qosıqlarınan hám háreketli xalq oyunlarınan sheberlik penen paydalanadı. Bul jaǵdayda oǵada paydalı hám orınlı dep esaplaymız. Klasstan tıs islerdi eger shólkemlestiriw, bezew jumısları ayrıqsha dárejede bolsa, hám de ol joqarı klassta ótkeriletuǵın bolsa, oǵan baslawısh klass oqıwshıların da mirát etip, qatnastırıw paydalı dep esaplaymız.

Birinshiden: Oqıwshılar klasstan tıs islerdiń qalay ótiwi menen tanısadı.

Ekinshiden: Joqarı klass oqıwshılarınıń uslap tutıw mádeniyatına óz kózi menen kórip, olardan úlgi alıwǵa tırısadı.

Úshinshiden: Xalq pedagogikası úlgileri menen tanısıw arqalı, estetikalıq tárbiyalanadı.

Geypara klasstan tıs jumıslardıń kórkem bóliminde xalq namaları atqarıladı. Onda tek xalq namaların atqarıp ǵana qoymastan, al sol namanıń kelip shıǵıwı, dóretiwshisi kim ekenligi,

kimler tárepinen atqarılıwı haqqında ózi kem ayıtılıp ótilse, bul demek oqıwshılar tek namanı tırlap qoymastan, sol nama haqqında teoriyalıq bilim hám maǵlıwmatlarǵa da iye boladı.

Mısalı: «Arıwxan» namasın atqarıwdan aldın, sol klass oqıwshısı, bul namanı atqarıwshı nama haqqında tómendegi ańızdı klasstan tıs ótkerilip atırǵan keshe qatnasıwshılarına kórkemlep, tómendegishe bayanlap berse boladı. «XIX ásirde ómir súrgen qaraqalpaqlardıń ataqlı baqsısı Muwsa baqsınıń ustazı Aqımbet baqsınıń dóretken «Arıwxan» naması tuwralı xalıq ańızlarında bılay delinedi: «Aqımbet baqsılardan burın qaraqalpaqlarda Baysarı baqsı degen baqsı bolǵan, Baysarı baqsı toyǵa shaqırılǵanda toyda qosıq aytqanı ushın haqsına bir ógiz alıp aytadı eken.

Bir toyqa Aqımbet qırıq jigiti penen baradı. Aqımbet sol qırıq jigittiń aǵabiyi eken. Baysarı baqsı aytqan haqıma bir ógiz bermese barmayman» - dep toyǵa kelmepti. Bul awhalda qırıq jigittiń aǵası Aqımbet kórip, óziniń qırıq jigiti bir-bir namadan shertip qosıq aytıwdı buyırıptı.

Aqımbettiń qırıq jigiti qosıq aytıp bolǵannan keyin Aqımbettiń ózi «Arıwxan» degen namaǵa qosıq aytqan. Aqımbet bul namanı aytqanı ushın «Arıwxan» degen qızǵa úylenedi, - deydi.

Aqımbet óziniń qırıq jigiti menen hár qaysısı bir nama shıǵarıp aytıp, qaraqalpaqlardıń baqsı namaların bayıtqan. «Arıwxan» naması Aqımbet baqsınıń shıǵarǵan naması, Arıwxan Aqımbettiń alǵan hayalınıń atı, sol toydan baslap Aqımbettiń aǵabiy laqabınıń ornına - Aqımbet baqsı bolıp atalıp ketken - deydi. Jáne bir ańızda bir «Kempirdiń bes qızı bar eken, bir qızınıń atı Arıwxan eken. Bir toyda Aqımbet namanı jaqsı shertip aytqanı ushın kempir Arıwxan degen qızın Aqımbetke toyda inam qılıptı» - deydi.

Usı ańızda aytıp bolǵannan keyin oqıwshı Arıwxan namasın duwtarda shertip atqarıp beredi.

Ekınshi oqıwshı óz duwtarı menen «Jaman shıǵanaq» namasın atqarmastan burın tómendegi mazmundaǵı ápsananı aytıp beredi. «Jaman shıǵanaq» namasınıń payda bolıwı jóninde xalıqtıń kópshiligi jerinen suwı tayıp, egin ege almay, asharshılıqqa ushırıp, Ámiwdár'yanıń órine, joqarıǵa jol júrip sapor shegedi eken. Ol zamanda tiykarǵı kólik keme bolǵan. Adamlar dár'yanıń órine qarap kemesin súyrep saldaw tartıp, awır azaplar shekken.

Kemeshiler dár'yanıń qaytpasında kúshli aǵısqa qaytpa iyrimlerge ushırıp órlep júre almay dár'yanıń aǵısı menen gúresip, dár'ya menen tiresip, saldawshılar kúshin biriktirip, arqan tartıp, barlıǵı birigip qosıq aytadı eken. Dár'yanıń aylanba qaytpasındaǵı saldawshılardıń usı aytqan qosıǵınıń naması «Jaman shıǵanaq» bolıp atalǵan deydi.

Klasstan tıs jumıslarda xalıq pedagogikası úlgilerinen paydalanıw arqalı oqıwshılardıń milliy tárbiya beriwde olardı milliy xalıq oýınları menen tanıstırıp barıw da ógada paydalı. Ásirese «jupa-taqpa», «Begdash», «Qasharman», «Aq terek pe kók terek», «Mańlay shertpek», «Jasırınbaq», «Arqan tartıspa», «Hákke qayda» hám taǵı basqa da háreketli, yarım háreketli qosıqlar menen atqarılatuǵın xalıq oýınların da klasstan tıs islerdiń kórkem bólimlerinde, massalıq saxnalarında kórsetiw oqıwshılarda jigerlilikke payda etedi. Olarda óz xalqınıń milliy úrp-ádet, dástúrlerine, xalıq oýınlarına húrmet hám maqtanısh sezimleri oyanadı.

Ásirese bunday klasstan tıs is-ilájlarda xalıq pedagogikasınıń tárbiya usıllarınıń bir kórinisi milliy kiyimlerde kiyiw, milliy kiyimlerde túrli xalıq úrp-ádet, dástúrlerin, oýınların, qosıqların oqıwshılar dıqqatına usınıw barlıq oqıwshılarda da, muǵallimlerde de jańasha keypiyat, janlanıw

payda etedi. Sebebi hár qanday oqıwshı zamanagóy kiyim menen birgelikte milliy kiyimlerdi parıqlap biliwi kerek.

Ásirese qız balalar shashların órip, ayrıqsha itibarlıq penen qarap, sol kiyimleri menen birgelikte xalıq pedagogikası úlgilerin atqarsa, klasstan tıs jumıslar tárbiyalıq áhmiyeti boyınsha oğada qonımlı boladı.

Klasstan tıs jumıslar jarıslar formasında ótse, onda kóbinese oqıwshılardıń tárep-tárep bolıp jarısıwı belgili áhmiyetke iye. Usı sıyaqlı jarıslar xalıq pedagogikası úlgilerinen biri aytıs formasında ótkeriliwi múmkin. Mısalı aytıs formasında «Bilezigim» xalıq qosıǵı oqıwshılar tárepinen er balalar hám qız balalar tárepinen aytılıp, oǵan tamashagóy sıpatında baslawısh klass oqıwshıların, ata-analardı da mirát etiwge boladı.

Adamzat jámiyeti óz ósip rawajlanıw barısında ózinen aldınıǵılardıń is usilina, tájiriybelerine boysınadı, úyrenedi, basshiliqqa aladı. Jaslarǵa milliy tárbiya beriwde ata-babalarımızdıń toydı ótkeriwdiń ásirler dawamında saqlanıp kiyatırǵan bay tájiriye usıllarına súyenemiz. Sonday-aq búgingi kúnde toylardı isirappershiliklersiz, tártipli hám mádeniyatlı túrde ótkeriwde máhálle aqsaqalları, máhálle belsendileri, kóshe biyeleriniń bas qosıp oylasıwı nátiyjesinde azi-kem ózgerisler engiziwi, dástúrlerden, belgili normadan tisqari shigip ketpew, hár qanday nárseniń óz ólsheminde bolıwın názerde tutqan tájiriybelerinen álbette úyreniw kerek dep esaplaymız. Atalǵan bapta házirgi toylarda ushırasatuǵın ayırım kemshilikli táreplerine pedagogikalıq kóz-qarasta qaralıp, bunday kemshiliklerdi saplastiriw islerin jolǵa qoyıw haqqında toqtalıp óttik. Al toylardaǵı úlgi alarlıq, jetiskenlik táreplerin ele de toliqtiriw, olardı qollap-quwatlaw sıyaqlı pikirler aytıldı.

Juwmaqlap aytqanda toy-merekeler, bayram kesheler bul xalıqtıń milliy qádiriyatiniń kórinisleri, ózligimizdi belgilewshi maqtanishimiz. Toy-merekelerdiń, bayram kesheleriniń ótkeriliwinde jaslarardıń milliy tárbiyasi ushin paydali tárepleri oğada kóp, ásirese milliy tárbiyaniń tómendegi túrleri tuwralı tárbiyalıq tásirler kórsetiledi.

- ádep-ikramlılıqqa;
- bir-biriwge miyrimlilik kóz qarasına qarawǵa;
- járdem qolin soziw;
- toylardaǵı jónsiz isirappershiliklerge jol qoyıwǵa óz úleslerin qosa biliwge;
- milliy úrp-ádet dástúrlerimiz benen tereńnen tanis bolıwǵa
- milliy qádiriyatlarımızdı húrmet ete biliw hám basqa da ájayip insaniylik paziyletlerge úyretiwde tárbiyalıq áhmiyeti ayırıqsha.
- Qaraqalpaq xalqınıń bay milliy qádiriyatlari, toy-merekeleri, bayram kesheleri menen tanisiw;
- toy-merekelerdiń ótkeriliwiniń bay tájiriybelerin úyreniw;
- qaraqalpaq milliy dástúrleri jámlengen xalıqlıq bayramlarǵa jaslar da, balalar da qatnastirip bariw;
- toy-merekelerdi ótkeriwdegi jámiyetimiz ushin jat kemshilikli táreplerin ǵalaba xabar qurallarında járiyalap bariw hám onda:
 - a) ata-analardıń;
 - b) pedagog-oqıwshılardıń;
 - v) jasi úlkenlerdiń;

- g) máhálle belsendileriniń;
d) jaslardıń pikir alisiwlari berilip bariliwi;
– toy-merekelerdi ótkeriw tártibinde zamanagóylikke, milliylikke teńdey itibar qaratiw máselelerine diqqat bóliniwi kerek dep esaplaymiz.

REFERENCES

1. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. - Т.: “ Ўзбекистон”, 2016.
 2. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб - интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятини кундалик қоидаси бўлиши керак. - Т.:” Ўзбекистон”, 2017.
 3. Ибрагимов Х.И. Абдуллаева Ш.А //Педагогика. Тошкент Фан ва технолгия. Нашр.w00u
 4. Убайдуллев *. Манавий тарбиянинг узлуксизлигини тaminлаш. //Тарбия журн. Тошкент w00i r-сон (w0) u-бет.
 5. Ochilov Z. Sinfdan tashqari tarbiyaviy ishlarda kasbga yollashni shakllantirish. T: “Oqituvchi”, 1996.
 6. №араЗалпаЗ фольклоры. III-том Nókis «Qaraqalpaqstan» baspası 1978.
 7. Айымбетов №. ХалыЗ даналы2ы. Н5кис, «№араЗалпвЗстан», qoii
- Internet saytları:**
8. www.tdpu.uz
 9. www.pedagog.uz
 10. www.Ziyonet.uz